

De totstandkoming van de zijderoute

Sinds het begin der tijden was Centraal-Azië de plek waar rijken tot stand kwamen. De door aanslibbing ontstane laagvlakte van Mesopotamië, die werd bevoeid door de Tigris en de Eufraat, zorgde voor de grondslag van de beschaving, want in dat gebied verschenen de eerste dorpen en steden. In Mesopotamië kwam gesystematiseerde landbouw tot ontwikkeling en daarnaast ook in de ‘Vruchtbare Sikkal’ (of ‘Halvemaan’), een strook voor gewassen geschikt land met voldoende water, die zich uitstrekte van de Perzische Golf tot aan de kust van de Middellandse Zee. Hier werden ook bijna vierduizend jaar geleden de eerste in steen gegraveerde wetten uitgevaardigd door Hammurapi, koning van Babylon, die daarmee gedetailleerd aangaf wat voor verplichtingen zijn onderdanen hadden en welke (zware) straffen er stonden op wetsovertredingen.¹

Hoewel er vele koninkrijken en keizerrijken uit die smeltkroes tevoorschijn kwamen, was het grootste toch wel dat van de Perzen. Doordat ze in de 6e eeuw v.Chr. vanuit een thuisland, dat nu min of meer met Zuid-Iran samenvalt, snel uitwaaierden, gingen ze de buurlanden overheersen, bereikten ze de kusten van de Egeïsche Zee, veroverden ze Egypte en trokken ze ook oostwaarts, tot zelfs aan de Himalaya. Hun succes hadden ze, als we mogen afgaan op de Griekse geschiedschrijver Herodotus, grotendeels te danken aan het openstaan voor nieuwe dingen. ‘Vreemde zeden,’ zo schreef hij, ‘nemen de Perzen het spoedigst van alle mensen over; zelfs het gewaad van de Meden dragen zij, dit schoner vindend dan hun eigen dracht, en in de oorlog de Egyptische pantsers.’²

Die bereidheid nieuwe ideeën en gebruiken over te nemen was een belangrijke factor, want daardoor waren de Perzen in staat een overheidsapparaat op te zetten waarmee een rijk dat diverse volken herbergde, efficiënt te besturen was. Goed opgeleide ambtenaren zagen toe op een efficiënt werkend dagelijks bestuur in het rijk, dat van alles en nog wat bijhield, van betalingen aan bedienden van de koninklijke huishouding tot en met de controle op de kwaliteit en de kwantiteit van de op de markten verhandelde waar. Ze zorgden ook voor het onderhoud en het herstel van een wegennet dat het hele rijk doorkruiste en waar de rest van de oude wereld de Perzen om benijdde.³

Zo'n wegennet dat de kust van Klein-Azië verbond met Babylon, Susa en Persepolis maakte het mogelijk een afstand van meer dan 2500 kilometer af te leggen in één week tijd – een prestatie waar Herodotus zijn verbazing over uitte; hij meldde dat het snel overbrengen van berichten niet werd gehinderd door sneeuwval, regen, hitte of duisternis.⁴ Door investeringen in de landbouw en de ontwikkeling van nieuwe irrigatiemethoden konden de opbrengsten van de landbouw worden vergroot, wat mede de groei van steden mogelijk maakte. De steeds verder uitdijende bevolking kon nu in leven worden gehouden middels de akkers in de omgeving – en niet alleen op de vruchtbare landbouwgronden aan weerszijden van de Tigris en de Eufraat, maar ook in de dalen die werden bevoeid door de machtige rivieren de Oxus en de Iaxartes (tegenwoordig: Amu Darja en Syr Darja) en in de Nijldelta, nadat die in 525 v.Chr. was veroverd door Perzische legers. Het Perzische Rijk was een land van overvloed en het verbond het Middellandse Zeegebied met het centrum van Azië.

Perzië betoonde zich een baken van stabiliteit en gerechtigheid, zoals blijkt uit een drietalige inscriptie in een rotswand bij Behistun (in 'Iran'). Daarop staat in het Perzisch, Elamitisch en Akkadisch te lezen hoe Darius de Grote, een van Perziës bekendste heersers, opstanden en oproeren neersloeg, invallers vanuit het buitenland teruggedreef en niemand onrechtvaardig behandelde, armen noch machtigen. Zorg dat het land veilig is, zo beveelt de inscriptie aan, en ga eerlijk met het volk om, want gerechtigheid is de basis van het koninkrijk.⁵ Legendarisch was de verdraagzaamheid jegens minderheden en een Perzische heerser werd de 'Messias' genoemd en werd door de 'Heere, de God des hemels' gezegend om zijn beleidsdaden, waartoe ook de vrijlating van de Joden uit hun Babylonische ballingschap behoorde.⁶

Er bestond een bloeiende handel in het oude Perzië, die voor inkom-

sten zorgde waarmee de heersers militaire expedities konden uitrusten tegen gebieden die het rijk dan weer extra kapitaal opleverden. Daardoor konden ze zich ook uitleven in buitenissige hobby's. Zo werden er indrukwekkende gebouwen opgetrokken in de grote steden Babylon, Persepolis, Pasargadae en Susa, waar koning Darius een schitterend paleis had laten neerzetten. Daarvoor gebruikte men de fijnste kwaliteit ebbenhout en zilver uit Egypte, ceder uit Libanon, fijn goud uit Bactrië, lapis lazuli en cinnaber uit Sogdië, turkoois uit Chorasmie en ivoor uit India.⁷ De Perzen stonden bekend om hun voorliefde voor de geneugten des levens: ze hoefden volgens Herodotus maar te horen over een of ander nieuw luxeproduct of ze wilden het meteen hebben.⁸

De handels-'gemenebest' steunde op een agressief optredend leger dat zijn bijdrage leverde aan het vergroten van het territorium, maar ook nodig was om de verlegde grenzen te verdedigen. Perzië kampte continu met problemen vanuit het noorden, een wereld waar hoofdzakelijk nomaden met hun vee op halfdroge graslanden woonden. Die steppen strekten zich van de Zwarte Zee via Centraal-Azië uit tot helemaal in Mongolië. De nomaden waren berucht om hun wreedheid – zo werd beweerd dat ze het bloed van hun vijanden dronken en van de scalpen kleren maakten; in sommige gevallen zouden ze het vlees van hun eigen vaders eten. Communicatie met de nomaden was ingewikkeld, want ondanks de cliché-beschrijvingen (ze waren chaotisch en onvoorspelbaar) waren ze wel belangrijke handelspartners – leveranciers van dieren en dan met name van goede paarden. Maar de nomaden konden ook voor de nodige ellende zorgen, bijvoorbeeld toen Cyrus de Grote, de architect van het Perzische Rijk (6e eeuw v.Chr.) de dood vond toen hij een poging ondernam de Scythen te onderwerpen. Zijn hoofd werd vervolgens rond gedragen in een met bloed gevulde huid, aldus een schrijver, zodat de dorst naar macht die hem had voortgedreven, nu kon worden geleest.⁹

Toch was dit een zelden voorkomende tegenslag, want Perziës expansie werd er niet door opgehouden. Griekse bevelhebbers keken met angst en beven, maar ook met ontzag naar het oosten: ze wilden leren van de tactiek van de Perzen op het slagveld en hun technologie overnemen. Schrijvers als Aeschylus gebruiken de successen tegen de Perzen om de militaire moed te verheerlijken en om aan te tonen dat de goden hun gunstig gezind waren; zo beschreven ze het heldhaftige verzet tegen de invallen in Griekenland via epische toneelstukken en gedichten.¹⁰

'Ik ben naar Griekenland gekomen,' zegt Dionysus in de openingszin-

nen van Euripides' *Bacchae*, vanuit het 'fabelachtig rijke oosten', een oord waar de vlakten van Perzië in het zonlicht baden, waar de steden van Bactrië worden beschermd door muren en waar fraai gebouwde torens uitkijken over de kust. Azië en het oosten waren de streken die Dionysus 'deed dansen' met de goddelijke mysteriën, lang voordat er sprake was van Griekse mysteriën.¹¹

Een enthousiaster lezer van dergelijke werken dan Alexander van Macedonië was er niet te vinden. Toen hij in 336 v.Chr. de troon besteege, na de moord op zijn vader, de briljante koning Philippus, stond al meteen vast welke kant de jonge generaal zou uit gaan in zijn zoektocht naar roem. Geen moment keek hij de kant van Europa op, want dat had immers niets te bieden: geen steden, geen cultuur, geen prestige, geen beloningen. Wat Alexander en ook alle andere Grieken betrof, waren cultuur, ideeën en kansen – alsook bedreigingen – in het oosten te vinden. Verrassend was het dan ook niet dat hij zijn oog liet vallen op de grootste macht in de oudheid: Perzië.

Na de Perzische gouverneurs in Egypte te hebben verjaagd in een soort 'bliksemoorlog' (331 v.Chr.) maakte Alexander zich op voor een frontale aanval op het kernland van het rijk. De beslissende confrontatie vond later dat jaar plaats op de stoffige vlakten bij Gaugamela, bij de huidige stad Erbil in Iraaks Koerdistan, waar hij op spectaculaire wijze het getalsmatig zeer superieure Perzische leger onder bevel van Darius III versloeg – misschien wel omdat hij compleet was uitgerust na een goede nacht slapen. Volgens Plutarchus wilde Alexander namelijk altijd rusten alvorens de strijd aan te binden met de vijand en dan sliep hij zo vast dat zijn bezorgde commandanten hem wakker moesten schudden. Als hij zich dan kleepte in zijn favoriete uitrusting, zette hij een mooie helm op, zo blinkend gepoetst dat die 'glom als het meest verfijnde zilver', nam hij een betrouwbaar zwaard in zijn rechterhand en voerde hij zijn troepen aan naar een verpletterende overwinning, die de poorten van een heel rijk voor hem opende.¹²

Van Alexander, die onder de hoede van Aristoteles was opgevoed, werd het nodige verwacht. Die verwachtingen zou hij ook niet beschamen. Nadat hij de Perzische legers bij Gaugamela had verslagen, trok hij verder naar het oosten. De ene na de andere stad gaf zich aan hem over en zo nam hij bezit van gebieden die eerder door zijn verslagen tegenstanders waren bestuurd. Plaatsen van enorme omvang, rijkdom en schoonheid capitule-

leerden voor de jonge held. Babylon gaf zich over en de bewoners strooiden bloemen en guirlandes op de weg naar de binnenstad, terwijl zilveren altaren aan weerszijden werden neergezet, met vaten vol wierookhars en geurstoffen. Er werden kooien met leeuwen en panthers aangevoerd en als geschenk aangeboden.¹³ Niet lang daarna waren alle punten op de Koninklijke Weg die de grootste steden van Perzië verbond met het transportnetwerk tussen de kust van Klein-Azië en Centraal-Azië, door Alexander en zijn mannen ingenomen.

Hoewel sommige historici Alexander afdoen als een ‘dronken jeugddelinquent’, lijkt hij toch voor een opmerkelijk fijngevoelige aanpak te hebben gekozen in zijn omgang met pas veroverde gebieden en volken.¹⁴ Vaak was hij lankmoedig jegens plaatselijke geloofsovertuigingen, godsdienstige rituelen en gebruiken, en toonde hij zich verdraagzaam en ook respectvol: zo was hij naar verluidt verbolgen over de manier waarop de graf-tombe van Cyrus de Grote was ontheiligd; hij liet die niet alleen herstellen, maar strafte ook degenen die het heiligdom hadden geschonden.¹⁵ Alexander zorgde er ook voor dat Darius III een begrafenis kreeg die bij diens status paste en bij andere Perzische heersers ter aarde werd besteld. Darius was, na door een van zijn satrapen vermoord te zijn, teruggevonden in een strijdswagen waar men hem in had gegoooid.¹⁶

Alexander was ook in staat zich meer en meer grondgebied toe te eigenen doordat hij bereid was een beroep te doen op de plaatselijke elites. ‘Als we Azië niet alleen willen doorkruisen, maar het ook willen vasthouden, moeten we clementie betrachten jegens de volken aldaar; door hun trouw zal ons rijk stabiel zijn en blijven bestaan.’¹⁷ Plaatselijke functionarissen en oude elites werden aangehouden om veroverde steden en gebieden te besturen. Zelf nam Alexander bestaande titels en rangen over en ging hij Perzische kleding dragen om daarmee aan te geven dat hij de lokale zeden en gewoonten accepteerde. Het ging hem erom zichzelf niet zozeer neer te zetten als een indringer en veroveraar, maar als de nieuwe erfgenaam van een eeuwenoud rijk – ondanks de spottende geluiden van liederen die eenieder die het maar wilde horen, vertelden dat hij louter ellende had gebracht en dat het land door hem in bloed was gedrenkt.¹⁸

We moeten hierbij wel bedenken dat veel informatie over Alexanders veldtochten, successen en beleid afkomstig is van historici van later datum, wier verhalen vaak geïdealiseerd zijn en overlopen van enthousiasme zodra ze verslag moeten doen van de heldendaden van de jonge generaal.¹⁹ Dat neemt niet weg dat, ook al dienen we op onze hoede te zijn ten aanzien

van de bronnen die de ineenstorting van Perzië beschrijven, de snelheid waarmee Alexander de grenzen in oostelijke richting verlegde, op zich al boekdelen spreekt. Ook stak hij zijn energie in het stichten van nieuwe steden, die meestal naar hem werden genoemd, al zijn ze later onder een andere naam bekend geworden: Herat (Alexandria in Aria), Kandahar (Alexandria in Arachosia) en Bagram (Alexandria ad Caucasum). Door de aanleg van dat soort pleisterplaatsen – en de versterking van bestaande steunpunten verder naar het noorden, tot aan de Fergana-vallei – werd het ‘parelsoer’ op de rug van Azië weer een stuk langer.

Nieuwe steden met sterke fortificaties en ook geïsoleerde vestingen en forten werden vooral gebouwd om de dreiging van stammen vanuit de steppen af te wenden; die waren namelijk heel bedreven in het uitvoeren van vernietigende aanvallen op leefgemeenschappen op het platteland. Alexanders fortenaanleg was erop gericht de pas veroverde gebieden te beschermen. Verder naar het oosten leidde, precies in diezelfde periode, een soortgelijke bezorgdheid tot soortgelijke maatregelen. De Chinezen hadden al een naam voor hun idee van de ‘beschaafde wereld’, namelijk *huaxia*, waarmee ze zich verdedigden tegen de aanvallen van de volken van de steppen. Via een intensief bouwprogramma hadden ze een netwerk van fortificaties opgezet dat zou uitgroeien tot de Chinese Muur en dat werk berustte op hetzelfde principe dat Alexander aanhing: expansie zonder verdediging was zinloos.²⁰

In de 4e eeuw v.Chr. ging Alexander onverdroten door met zijn campagne, waarbij hij door het Hindu Kush-gebergte trok en het dal van de Indus volgde en onderweg weer nieuwe, van garnizoenen voorziene steunpunten aanlegde – al kreeg hij nu wel regelmatig te maken met protesten van zijn afgebeulde, aan heimwee lijdende manschappen. In militair opzicht waren zijn prestaties ten tijde van zijn overlijden – hij stierf op zijn tweeëndertigste in Babylon onder nog altijd niet opgehelderde omstandigheden – bepaald indrukwekkend.²¹ Het tempo en het aantal van zijn veroveringen waren verbluffend. Niet minder indrukwekkend, hoewel er vaak maar weinig aandacht aan is geschonken, zijn de omvang van zijn erfenis en de manier waarop enerzijds het oude Griekenland en anderzijds Perzië, India, Centraal-Azië en uiteindelijk ook China elkaar hebben beïnvloed.

Hoewel er na Alexanders plotselinge dood een periode van onrust en interne machtsstrijd tussen zijn legeraanvoerders intrad, kwam er al gauw een nieuwe leider naar voren vanuit het oostelijke deel van de veroverde

gebieden: een officier uit Noord-Macedonië, die aan alle grote expedities van de koning had deelgenomen, Seleucus genaamd. Al binnen enkele jaren na de dood van zijn beschermheer werd hij gouverneur van gebieden die zich uitstrekten van de Tigris tot aan de Indus. Dat territorium was zo omvangrijk dat het meer weg had van een heus imperium dan van een koninkrijk. Hij stichtte een dynastie, de Seleuciden, die bijna driehonderd jaar zou regeren.²² Alexanders overwinningen zijn vaak en nogal gemakkelijk afgedaan als een reeks briljante, maar op de lange termijn weinig opleverende zeges, en zijn nalatenschap wordt over het algemeen beschouwd als iets tijdelijks waarvan maar weinig beklijfde. Maar het waren bepaald geen vluchtige successen; voor het gebied tussen de Middellandse Zee en de Himalaya luidden ze namelijk het begin in van een geheel nieuwe fase.

In de decennia na Alexanders dood waren er onmiskenbaar tekenen van een toenemende hellenisatie – het oosten maakte kennis met ideeën, thema's en symbolen van het oude Griekenland. De nazaten van de Griekse generaals waren niet vergeten waar ze oorspronkelijk vandaan kwamen en ze benadrukten die afkomst, bijvoorbeeld op de munten die in de grotere steden werden geslagen. Die plaatsen lagen op strategisch belangrijke punten op de handelsroutes of in florerende landbouwcentra. De vorm van de munten werd gestandaardiseerd: op de voorzijde de beeldenaar die de toenmalige heerser voorstelt, wiens lokken bijeen worden gehouden door een diadeem; de heerser kijkt onveranderlijk naar rechts, zoals Alexander had gedaan, en op de achterzijde staat Apollo, zoals blijkt uit de Griekse letters.²³

De Griekse taal viel overal in Centraal-Azië en in het dal van de Indus te horen – en te zien. In Ai Khanum in Noord-Afghanistan – een nieuwe, door Seleucus gestichte stad – waren in een stèle spreuken uit Delphi gebeiteld. Zo viel er onder andere te lezen:

Als een kind, wees gehoorzaam.

Als jongeman, beheers je.

Als volwassene, wees rechtvaardig.

Als oude man, geef goede raad.

Als stervende, wees zonder wroeging.²⁴

Meer dan honderd jaar na Alexanders dood werd het Grieks nog dagelijks gebruikt door ambtenaren, zoals belastingbiljetten en documenten met

gegevens over soldij uit Bactrië van circa 200 v.Chr. aantonen.²⁵ De taal drong zelfs een heel eind door op het Indische subcontinent. Sommige edicten van de Maurya-heerser Asoka, de belangrijkste vroeg-Indische heerser, werden ook in een Griekse vertaling uitgevaardigd, duidelijk om de plaatselijke bevolking ter wille te zijn.²⁶

Het is verbazingwekkend hoe intens de culturele uitwisseling na de Europees-Aziatische botsing was. Boeddhabeelden begonnen pas op te duiken nadat de Apollocultus zich in de Gundhara-vallei en in West-India had gevestigd. De boeddhisten voelden zich bedreigd door de populariteit van de nieuwe religieuze praktijken en gingen eigen afbeeldingen creëren. Er is dan ook een verband, niet alleen wat betreft het tijdstip waarop de eerste Boeddhabeelden verschenen, maar ook inzake de vormgeving: het heeft er alle schijn van dat Apollo voor de sjabloon heeft gezorgd en dat geeft wel aan hoe groot de Griekse invloed was. Tot dan toe hadden de boeddhisten afgezien van visuele voorstellingen, maar nu dwong de concurrentie hen tot een reactie – ze gingen overnemen én vernieuwen.²⁷

Stenen altaren met Griekse inscripties, afbeeldingen van Apollo en exquise ivoren miniatuurbeeldjes met het portret van Alexander in wat tegenwoordig Zuid-Tadzjikistan is, laten zien hoe ver de westerse invloeden waren doorgedrongen.²⁸ Hetzelfde gold voor de uitingen van culturele superioriteit, afkomstig uit het Middellandse Zeegebied. De Grieken in Azië stonden in hoog aanzien, bijvoorbeeld vanwege hun kennis van de natuurwetenschappen. ‘Het zijn barbaren,’ aldus een tekst die bekend geworden is als het *Gargi Samhita*, ‘maar de astronomische wetenschap komt bij hen vandaan en daarvoor moeten ze worden vereerd als goden.’²⁹

Volgens Plutarchus zorgde Alexander ervoor dat de Griekse geloofsleer ook tot ver in India werd onderwezen, met als gevolg dat de goden van de Olympus overal in Azië werden aanbeden. Jonge mannen in Perzië en nog verder weg kregen tijdens hun opleiding Homerus te lezen en ‘reciteerden de tragedies van Sophocles en Euripides’, terwijl men tot in de Indus-vallei Grieks studeerde.³⁰ Dat zou ook de reden kunnen zijn dat er ontleningen te signaleren zijn in belangrijke literaire werken. Zo is wel geopperd dat de *Mahabharata*, het grote vroeg-Sanskrietepos, bepaalde dingen heeft overgenomen uit de *Ilias* en de *Odyssee*. Zo zou het thema van de ontvoering van de godin Sita door Ravana direct zijn geïnspireerd op de schaking van Helena door Paris van Troje. De beïnvloeding en de inspiratie gingen ook de andere kant op: er zijn wetenschappers die beweren dat

de *Aeneïs* op zijn beurt is beïnvloed door Indische teksten.³¹ Ideeën, onderwerpen en verhalen reisden mee met de reizigers, kooplieden en pelgrims, die ze weer verder verspreidden: door Alexanders veroveringen werd de horizon verruimd, niet alleen van de volken in de landen die hij annexeerde, maar ook van mensen die in de periferie en zelfs nog verder weg leefden; ze maakten kennis met nieuwe denkbeelden, nieuwe voorstellingen, nieuwe begrippen.

Zelfs samenlevingen op de woeste steppen werden erdoor beïnvloed, zoals blijkt uit de verfijnde voorwerpen die in de graven van hooggeplaatste personen waren meegegeven en zijn teruggevonden in Tilya Tepe in Noord-Afghanistan. Daarin treft men artistieke invloeden aan van voorbeelden uit Griekenland, maar ook uit Siberië, India en nog verder weg. Luxeartikelen kwamen in de nomadenwereld terecht doordat ze als betaalmiddel werden gebruikt voor vee en paarden, maar af en toe ook doordat ze als schattingen dienden in ruil voor vrede.³²

Het inpassen van de steppen in een onderling samenhangende wereld werd nog versneld door de groeiende ambities van China. Onder de Handynastie (206 v.Chr.-220 n.Chr.) waren de grenzen door de in golven optredende expansiedrang steeds verder opgeschoven. Uiteindelijk lagen ze in een provincie die toen Xiyu ('westelijke regionen') heette, maar nu Sinkiang (of Xinjiang: 'nieuw grensland'). Die lag nog verder dan de Gansu-corridor, een route van zo'n duizend kilometer tussen het Chinese binnenland en de oasestad Dunhuang – een knooppunt aan de rand van de Taklamakan-woestijn. Hier kon men kiezen tussen een noordelijke en zuidelijke route; beide, even verraderlijk, kwamen weer samen in Kashgar, dat ook weer op een verbindingspunt lag: tussen de Himalaya, het Pamirgebergte, de Tiensjan-keten en de Hindu Kush.³³

Doordat China zijn horizon verbreedde, werden delen van Azië met elkaar verbonden. Tot dan toe was de communicatie bemoeilijkt door nomadenvolken als de Yuezhi en vooral de Xiongnu, die net als de Scythen in Centraal-Azië een bron van constante zorg vormden, maar die ook van belang waren als veehandelaren. Schrijvers uit de Handynastie meldden in de 2e eeuw v.Chr. dat men tienduizenden stuks vee van de steppenvolken had gekocht.³⁴ Maar het ging de Chinezen toch vooral om paarden. De constante vraag daarnaar werd ingegeven door de noodzaak een effectieve strijdmacht paraat te hebben om in China zelf de orde te handhaven en om in staat te zijn de aanvallen en rooftochten van de Xiongnu en

andere stammen op te vangen. Vooral paarden van de westelijke streken van Sinkiang waren zeer gewild en de stamhoofden konden er dan ook fortuinen mee vergaren. Zo ruilde een Yuezhi-leider eens zijn paarden voor een grote hoeveelheid goederen die hij vervolgens weer doorverkocht; zo kreeg hij het tienvoudige terug voor zijn investering.³⁵

De bekendste en duurste rijpaarden werden gefokt in de Fergana-vallei aan het uiteinde van de spectaculaire Pamir-bergketen, die zowel in het oosten van het huidige Tadzjikistan als in het noordoosten van Afghanistan ligt. De dieren werden bewonderd om hun kracht; Chinese auteurs beweerden dat ze waren verwekt door draken en omschreven ze als *hanxue ma*: ‘bloed zwetende’ paarden. Dat zou te maken hebben met hun opvallende rode transpiratievocht, dat dan weer een gevolg was van een plaatselijke parasiet of een ongewoon dunne huid waarin bloedvaatjes bij inspanning snel sprongen. Sommige uitzonderlijk presterende paarden werden echte beroemdheden, het onderwerp van gedichten, beeldhouwwerken en tekeningen. Dan werden ze vaak *tianma* genoemd – goddelijke of hemelse paarden.³⁶ Soms gingen ze met hun eigenaar mee naar het hiernamaals. Zo werd een keizer samen met tachtig van zijn favoriete strijdrossen begraven, waarna de begraafplaats werd bewaakt door beelden van twee hengsten en een terracotta strijder.³⁷

De contacten met de Xiongnu, die op de steppen van Mongolië en op de graslanden van Noord-China de dienst uitmaakten, verliepen niet altijd gemakkelijk. Geschiedschrijvers uit die tijd omschreven de stamleden als barbaars, als lieden die bereid waren rauw vlees te eten en bloed te drinken – het zijn mensen, aldus een chroniqueur, die ‘door de hemel in de steek zijn gelaten’.³⁸ De Chinezen betaalden liever een schatting dan dat ze een aanval op hun steden riskeerden. Ook werden er regelmatig gezanten op pad gestuurd om de nomaden (die als kinderen al leerden jagen op ratten en vogels, en vervolgens op vossen en hazen) op te zoeken; namens de keizer informeerden ze dan beleefd naar de gezondheid van de hoogste leider.³⁹ Zo ontstond er een formeel tribuutstelsel, waarbij de nomaden in ruil voor vrede luxegeschenken kregen, waaronder ook rijst, wijn en geweven stoffen. Het belangrijkste cadeau daarbij was zijde, een stof die vanwege zijn structuur en gebrek aan gewicht door de nomaden hooglijk werd gewaardeerd en werd gebruikt als voering van kleding en als beddengoed. Zijde was ook een teken van politieke en sociale macht: zich hullen in veel lagen kostbare zijde was een manier waarop de *chanyu* (hoogste stamleider) zijn eigen status benadrukte en waarmee hij zijn entourage kon belonen.⁴⁰

De bedragen die in ruil voor vrede werden betaald, waren aanzienlijk. Zo kregen de Xiongnu in 1 v.Chr. 30.000 rollen zijde en een vergelijkbare hoeveelheid grondstoffen, en daarnaast nog 370 kledingstukken.⁴¹ Er waren functionarissen die maar al te graag geloofden dat de voorkeur voor luxeartikelen tot de ondergang van de stam zou leiden. 'U [bent] nu wel zo dol op Chinese waar,' zei een afgezant brutaalweg tegen een stamhoofd. Maar de Xiongnu-gewoonten zullen veranderen, zo zei hij, en China, zo vertrouwde hij hem toe, 'zal er uiteindelijk in slagen het hele Xiongnu-volk in te palmen.'⁴²

Nu was dat vooral wishful thinking, want dit soort diplomatie ter handhaving van de goede betrekkingen en het behoud van de vrede kostte in financieel en politiek opzicht wel veel: het betalen van tribuutgeld was duur en was ook een teken van politieke zwakte. Op een gegeven moment besloten de Han-heersers van China voorgoed met de Xiongnu af te rekenen. In eerste instantie ging men resoluut over tot bezetting van Xiyu, de in agrarisch opzicht vruchtbare gebieden in het westen; de nomaden werden teruggedrongen toen de Chinezen zich meester maakten van de Gansu-corridor. Dat gebeurde na een reeks veldtochten die tien jaar duurden en in 119 v.Chr. werden afgesloten. In het westen lag het Pamir-gebergte en daarachter school een geheel nieuwe wereld. China had nu een deur geopend die toegang gaf tot een transcontinentaal netwerk van wegen: dát was het moment waarop de zijderoutes ontstonden.

De Chinese expansiedrang zorgde voor een groeiende belangstelling voor wat nog verder weg lag. Functionarissen kregen de opdracht de streken achter de bergen te verkennen en hun ervaringen te noteren. Zo'n rapport is bewaard gebleven: de *Shiji* – historische verslagen – van de hand van Sima Qian, de zoon van de keizerlijke hofhistoriograaf (*taishi*). Hij bleef aan dat werk schrijven, ook nadat hij in ongenade was gevallen en was gecastreerd; hij had het namelijk gewaagd het op te nemen voor een onstuimige jonge generaal die zich met zijn troepen had overgegeven aan de Xiongnu.⁴³ Hij deed zorgvuldig uit de doeken wat hij te weten was gekomen over het verleden, de economie en de legers van de volken in de Indusvallei, in Perzië en in Centraal-Azië. De koninkrijken van Centraal-Azië waren zwak, zo meldde hij, door de druk die werd uitgeoefend door nomaden die waren verdreven door Chinese strijdkrachten, die hun aandacht vervolgens weer op andere zaken hadden gericht. De inwoners van die koninkrijken waren 'niet erg bedreven in het hanteren van wapens,' schreef hij, 'maar wel slim in het handeldrijven'; er bestonden florerende